

Kazakistan'daki Protestoların Sebep ve Olası Sonuçları

Eski Sovyet ülkelerinde yaşanan herhangi bir siyasi krizi sürekli Rusya ile ABD arasında devam eden jeopolitik mücadele üzerinden okuma eğilimi, söz konusu krizlerin yanlış yorumlanmasına yol açmaktadır. Bunun temelinde ise iki neden yatmaktadır. Birincisi, günümüz uluslararası ilişkilerini hâlâ iki kutuplu dünya düzeni üzerinden yorumlama eğilimidir. İkinci neden ise bahis konusu eski Sovyet ülkelerinin hem siyasi hem de sosyoekonomik iç dinamiklerini göz ardı etmektir. Aslında iki eğilim de basite kaçmaktan başka bir şey değildir. Zira bir ülkede ortaya çıkan siyasi krizi sadece ABD ile Rusya veya ABD ile Çin arasındaki mücadelenin bir parçası olarak değil de aynı zamanda o ülkenin iç dinamiklerini hesaba katarak yorumlamak, her türlü daha fazla çalışmayı gerektiren bir durumdur.

Bu bağlamda 2022 yılının daha ilk günlerinde Kazakistan'da meydana gelen protestolara yönelik analizlerde de buna benzer yorumların ağır bastığını görmekteyiz. Kazakistan'daki siyasi kriz muhakkak bazı yabancı devletlerin çıkarlarını da ilgilendirmekle birlikte protestoların arkasında bu devletlerin olduğunu ileri sürmek yanlıştır. Kazakistan'daki siyasi krizi anlamak için hem ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik durumu hem de söz konusu siyasi krizin ikinci bir boyutu olarak Kazakistan'ın diğer devletlerle olan ilişkilerini incelemek gerekmektedir. Çünkü son olaylarda Kazakistan yönetimi açık bir tercih yaparak ülkesine Rusya'nın başını çektiği yabancı barış güçlerini davet etmiştir. Özetle Kazakistan'daki gelişmeleri iç ve dış faktörlere ayırarak ele almak daha açıklayıcı olacaktır. Diğer taraftan bu faktörlerin birbirinden bağımsız olmadıklarını da belirtmek gerekir.

Olaylar nasıl gelişti?

2 Ocak 2022 tarihinde Kazakistan'ın batısındaki Janaozen şehrinde akaryakıt zammına karşı başlayan protesto gösterileri birkaç gün içinde ülke geneline yayıldı. Üç gün sonra 5 Ocak'ta Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev protestocuların talepleri doğrultusunda hükümeti görevden aldı, fiyatlara devlet düzenlemesi getirdi ve üç bölgede OHAL ilan etti, ancak bütün bu kararlar gösterilerin sona ermesini sağlayamadı. Bilakis gösterilerin başında dile getirilen sosyoekonomik talepler zamanla siyasi taleplere dönüştü. 5 Ocak'tan itibaren protestoların çatışmalara dönüşmesi ve göstericilerin birkaç şehirde hükümet binalarını basması üzerine de ülke genelinde OHAL ilan edildi.

Tokayev, 5 Ocak akşamı halka hitaben yaptığı konuşmada Kazakistan'ın eski cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Kazakistan Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevini bıraktığını, bu görevi kendisinin üstlendiğini ve yakında bir reform paketi hazırlayacağını duyurdu. Ancak daha da önemlisi Tokayev, göstericilerin "yurt dışında eğitim almış terör unsurları" olduklarını ve ülke güvenliğini tehdit ettiklerini ileri sürerek Rusya'nın başını çektiği Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) barış gücü yardımı çağrısında bulunduğunu açıkladı. Nitekim bu açıklamanın üzerinden birkaç saat geçmeden Rusya, Belarus, Ermenistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan Kazakistan'a barış gücü askerleri gelmeye başladı. 7 Ocak'ta Tokayev dışarıdan gelen teröristlerin ülkenin bütünlüğünü tehdit ettiğini, dolayısıyla kolluk kuvvetlerine ve orduya, uyarı yapmadan ateş açma emri verdiğini duyurdu. 11 Ocak'ta Kazakistan'da yeni hükümet kuruldu ve ülke genelinde durum kontrol altına alındı. Bu gelişmelere bağlı olarak KGAÖ barış gücünün 13 Ocak'tan itibaren başlayarak 10 gün içinde Kazakistan'dan çıkacağı açıklandı. Resmî verilere göre olayların başlamasından sonra, 10 gün içinde, Kazakistan'da 225 kişi hayatını kaybetti, yaklaşık 4.000 kişi yaralandı ve 10.000'e yakın kişi de göz altına alındı.

[Daha dün kadar Kazakistan, güçlü otoriter yönetimine ve zayıf sivil toplumuna rağmen Orta Asya'daki en istikrarlı ülke olarak görülüyordu. Ancak 2022 yılının ilk günlerinde patlak veren siyasi kriz ülkenin bu imajına oldukça büyük zarar verdi.](#)

Sosyoekonomik taleplerle başlayan protestolarda bir anda siyasi talepler öne çıkmaya başlayınca süreç bir elit içi iktidar mücadelesine dönüştü. Farklı bir ifadeyle Kazakistan'ın bağımsızlık kazandığı 1990'lardan bu yana geçen yaklaşık 30 yıl içinde, benzeri görülmemiş büyüklükte bir halk protestosunun başlamasını fırsat bilen klanlar, birbirlerine karşı mücadeleye giriştiler. Bu noktada halkın sokağa inmesinin arkasında yatan sebebin gerçekten de sosyoekonomik sorunlar olduğunu belirtmek gerekir.

Sosyoekonomik Tablo

Dünya Bankası verilerine göre Kazakistan, yenilenemeyen enerji kaynaklarının ülkenin toplam geliri içindeki payı (yaklaşık %27) bakımından dünyada 10. sırada yer almaktadır. 2020 yılında gerçekleştirilen toplam ihracatın yarısını ham petrol oluşturmaktadır. Bu da 23 milyar dolar gibi bir rakama denk gelmektedir. Aynı yıl ayrıca 2,5 milyar dolar değerinde de doğal gaz ihracatı yapılmıştır. Kazakistan aynı zamanda bakır ve bakırdan elde edilen ürünler (4 milyar dolar), demir ve çelik (3 milyar dolar), uranyum (1,7 milyar dolar) da ihraç etmektedir. Dünya uranyum rezervlerinin %12'sine sahip olan ülke, uranyum ihracatında dünyada ilk sıradadır. Bütün bu veriler, ülke ekonomisinin enerji kaynakları ihracatına ne kadar bağımlı olduğunu göstermektedir; dolayısıyla bu alanda yaşanan herhangi bir fiyat düşüşünde ülkedeki dengeler oldukça olumsuz etkilenmektedir.

Bir diğer önemli sorun ise ülkenin içinde bulunduğu orta gelir tuzağıdır. 2021 yılı sonunda Kazakistan'daki asgari ücret 100 doların altında kalmıştır. 2018 yılından sonra asgari ücrette hiçbir artış yapılmadığından 2022 yılındaki %40'lık (yaklaşık 140 dolar) artış gecikmiş bir karar olarak görülmektedir.

Kazakistan'ın en büyük sorunlardan biri de bölgeler arası eşitsizliğin çok yüksek olmasıdır. Örneğin ülkenin en zengin yerleşim yeri olan batı bölgesinde kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) ülkedeki ortalamanın üç katından fazla, en fakir bölge olan Türkistan'da ülke ortalamasının sadece %33'üdür. Ülkedeki sorun sadece bölgeler arasındaki bu eşitsizlik de değildir; insanlar arasında da ciddi bir gelir adaletsizliği söz konusudur. Örneğin, kişi başına düşen GSYH'sinin en yüksek olduğu batı bölgesinde sadece petrol sektöründe çalışan belli bir kesim yüksek gelir sahibidir. Bu bağlamda halk protestolarının bu bölgede başlamasının bir tesadüf olmadığını da belirtmek gerekir. Üstelik enerji kaynakları açısından en zengin olan ve ülkeye en yüksek gelir sağlayan bu bölgenin Nur Sultan ve Almatı gibi şehirlerle kıyaslandığında çok az gelişmiş olması da halkta rahatsızlığa yol açan konulardan biridir.

Bütün dünyayı etkisi altına alan salgın süreci Kazakistan ekonomisini de etkilemiştir. Bu da protestoları tetikleyen faktörlerden biridir. Resmî enflasyon rakamlarına göre 2020'de %7,5 olan enflasyon 2021'de %8,9'a çıkmıştır. Gıda enflasyonu daha da yüksektir (%11). Resmî işsizlik oranı da %12'dir. Salgın döneminde alınan sıkı önlemlerden en çok etkilenen kesim ise, ülkede yaşanan iç göç kapsamında kırsal alanından büyük şehirlere taşınan genç erkeklerdir. En yüksek göç alan şehir Almatı'dır. Almatı aynı zamanda ülkede suç oranının en hızlı arttığı şehirdir. Ayrıca son yıllarda ülke genelinde hükümete karşı yapılan gösterilerin büyük kısmı da yine Almatı'da meydana gelmiştir. Bütün bunlardan yola çıkarak Almatı şehrinin protestoların merkezi hâline gelmesinin bir tesadüf olmadığı da anlaşılmaktadır.

2022'nin ilk günlerinde meydana gelen halk protestoları üzerinden birkaç gün geçmeden olaylar elit içi iktidar mücadelesine dönüşmüştür. Bu mücadele hâlen sona ermiş değildir ancak önemli bir kısmı bitmiştir ve dolayısıyla süreçle ilgili belli çıkarımlarda bulunabilir. Gelinin aşamada Cumhurbaşkanı Tokayev'in kazanan taraf olduğu kesindir. Daha düne kadar -her ne kadar 2019'da resmî olarak görevi bırakmış olsa da- gerçek anlamda ülkenin yönetimini elinde tutan Nursultan Nazarbayev ve yakın çevresi ise kaybeden taraftır.

Nazarbayev Döneminin Sonu

2019'da cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılan Nazarbayev, yerine kendisine sadık bir isim olan Tokayev'i getirmişti. Gerçekten Tokayev Nazarbayev için en uygun seçimdi. Zira diplomat olmasından ötürü uzun yıllar Kazakistan'dan uzak kaldığından ileride Nazarbayev'e herhangi bir tehdit oluşturabilecek bir ekibe de sahip değildi. Farklı bir ifadeyle resmî olarak görevden çekilen Nazarbayev, yerine yönlendirilmesi kolay Tokayev'i getirerek yine iktidarı elinde tutmaya devam ediyordu. Bu bağlamda, taşıdığı "Ulusun Lideri" unvanı, kurucu cumhurbaşkanının statüsüne ilişkin yasa ve cumhurbaşkanlığını bırakmış olması rağmen Kazakistan Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevinde kalması, Nazarbayev'e önemli yetkiler sağlıyordu. Nazarbayev ayrıca, kilit konulara kendisine yakın isimleri getirerek ülke yönetimini elinde tutmaya devam

ediyordu.

2019'dan 2022'ye kadar geçen sürede bu "iki başlı" yönetim nispeten sorunsuz bir şekilde işledi. Ancak son protestolarla fırsat bulan Tokayev, mevcut düzende köklü bir değişime gitti. 5 Ocak'tan itibaren aldığı kararlara bakıldığında açıkça Nazarbayev ve ekibini yönetimden kökten silmeye çalıştığı görülüyor. Bu süreçte Tokayev ilk iş olarak uzun yıllardır Nazarbayev tarafından desteklenen Başbakan Askar Mamin ve hükümetini görevden aldı. Ardından, mevzuata göre Nazarbayev'in hayatının sonuna kadar devam etmesi gereken Kazakistan Güvenlik Konseyi Başkanlığı görevini devraldı. Yine aynı gün (5 Ocak) Nazarbayev ekibinin en kilit ismi ve Ulusal Güvenlik Komitesi Başkanı Karim Masimov'u görevden aldı. Birkaç gün geçmeden de Masimov "vatana ihanet" suçlamasıyla göz altına alındı. Tokayev hâlihazırda Nazarbayev döneminden kalma bütün unsurları ortadan kaldırmaya devam ediyor. Bu bağlamda, protestoların başlangıcından bu yana Nazarbayev'in ismini sadece bir kere dile getiren Tokayev, "Nazarbayev sayesinde Kazakistan'da uluslararası standartlara göre bile çok zengin bir kesim ortaya çıktı. Şimdi ise halka olan borçlarını ödeme zamanı geldi." dedi. Bütün bu sürecin sonunda Nazarbayev, hem yönetimde kendisine yakınlığıyla bilinen bütün kilit aktörleri hem de iktidarı kaybetmiş oldu.

Bu durumda şöyle bir soru akla gelebilir, bu kadar güçlü bir klanı (Nazarbayev ve ekibi) tasfiye edebilen Tokayev neden kendi isteğiyle ülkesine yabancı asker davet etti? Bu sorunun tek cevabı var: buna mecbur kaldı. Almatı'da protestolar çatışmaya dönüşmesine rağmen Nazarbayev ekibi tarafından kontrol edilen başta Ulusal Güvenlik Komitesi olmak üzere güvenlik güçlerinin hiçbirisi olaylara müdahale etmiyordu.

Kazakistan'ın güvenlik güçlerine bakıldığında bu birimlerin açık bir şekilde elit içi hesaplaşmanın bir parçası olduğu görülmekte. Ayrıca bu kurumları kontrol edebilen grup da ülkede en büyük güç/klan olmakta. Bu bağlamda, sosyoekonomik taleplerle başlayan protestolar birkaç gün içinde siyasi krize dönüşünce, Tokayev söz konusu güvenlik güçlerini kontrol edenlere güvenemeyeceğini fark edip son çare olarak KGAÖ'ye başvurma kararı aldı.

Ne var ki ülkede devam eden elit içi hesaplaşmada Tokayev'e galibiyet sağlamış görünen bu hamlenin Kazakistan'ın dış politikası açısından büyük bir kayıp olduğu söylenebilir. Zira yıllardır çok yönlü bir dış politika izlemeye özen gösteren Kazakistan'ın bundan sonra dış politika kararlarında Moskova'yı daha fazla dikkate almak zorunda kalacağı anlaşılmaktadır. Elbette bu durum, Kazakistan'ın tamamen Rusya'nın kontrolüne girdiği anlamına da gelmemektedir. Tabiri caizse Tokayev Moskova'ya borçlanmıştır ve zamanı geldiğinde borcunu ödemek zorunda kalacaktır. Diğer taraftan Nazarbayev döneminde de ülkenin Rusya ile yakın ilişkileri olmuştur. Fakat aynı dönemde Kazakistan ABD, Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye gibi aktörlerle de iş birlikleri geliştirmeye özen göstermiştir. Bundan sonra Tokayev yönetiminin de aynı politikayı devam ettirmeye çalışacağı kesin olmakla birlikte, yaşanan son gelişmelerden dolayı Moskova'yı daha fazla dikkate almak zorunda kalacağı da kesindir.

Dolayısıyla içeride kazanan taraf Tokayev olurken dışarıda kazanan taraf Moskova'dır. Son yıllarda Moskova'nın Kazak siyasetindeki ve ekonomisindeki etkisinin azaldığı konuşulurken Moskova artık bu durumu tersine çevirme imkânını yakalamıştır. Rusya'nın bu süreçte elde ettiği bir diğer önemli başarı da özellikle son yıllarda işlevsizliğiyle eleştirilen KGAÖ'nün sadece kâğıt üzerinde bir örgüt olmadığını, gerektiğinde hızla harekete geçebilen bir örgüt olduğunu kanıtlamış olmasıdır.

Ayrıca KGAÖ barış gücünün 13 Ocak'tan itibaren Kazakistan'dan geri çekilmeye başlaması, Rusya'yı işgalci olarak gören Kazak toplumunun milliyetçi duyguları yüksek kesimine de önemli bir mesaj vermiştir. Bu bağlamda bundan sonraki süreçte Rusya'nın Kazakistan ile olan ilişkilerde sert güçten ziyade daha çok yumuşak güç araçlarını kullanmayı tercih edeceği öngörülebilir; daha da önemlisi Kazak elitiyle olan çalışmalarını artıracığı da kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Moskova'nın bu yöndeki faaliyetlerine hız verdiği de gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak bundan sonraki süreçte Tokayev yönetiminin Nazarbayev döneminde inşa edilmeye başlanan çok yönlü dış politikayı devam ettirmesi zor görünmektedir; zira ülkenin yaşadığı son siyasi krizde Rusya'nın başını çektiği KGAÖ'ye başvurmak zorunda kalan Tokayev'in meşruiyetinin kaynağı artık Kazakistan halkı değil, daha çok Moskova'dır.